

SUMMARY

Gender semantic of phraseological units with personal names as their components has been analyzed in this article. The idea of connotative component peculiar for colloquial set phrases has been grounded. Different male and female names have various connotative natures.

Тетяна Семашко

ГЕНДЕРНА ЛІНГВІСТИКА В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

У пропонованій розвідці йдеться про суть поняття «гендер» і особливості функціонування суміжних термінологічних одиниць; зроблено аналіз наукових робіт щодо даної проблеми; визначені напрямки дослідження гендерної лінгвістики та найбільш перспективні напрямки вивчення «чоловічої» та «жіночої» мови.

Помітною тенденцією в сучасних семантичних студіях є розширення дослідницької парадигми – від структурної до когнітивної, що зумовлено її антропологічним характером: мова розглядається не тільки як об'єктивно існуюча система, але й як світ людини (соціуму) з характерною для неї системою цінностей.

Згідно з новими лінгвістичними концепціями, основна функція мови полягає не стільки в передачі інформації й здійсненні референції до незалежної від неї реальності, скільки в орієнтації особистості в її власній когнітивній області; мова, таким чином, розглядається як система орієнтованої поведінки, де конотація відіграє вирішальну роль. У центрі лінгвістичної уваги опинився детермінований певною культурою користувач мовою – суб'єкт, що пізнає світ, мислить, оцінює, відчуває [2, с.33].

Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до суб'єктивного, розвиток нових теорій дослідження особи призвели до перегляду наукових принципів щодо вивчення категорії стать, що інтерпретувалася раніше лише як біологічно детермінована, яку називають словами «чоловік» і «жінка». Але є ще й соціокультурна стать – одна з найважливіших суспільно значимих характеристик людини, яка багато в чому визначає соціальну, культурну й когнітивну орієнтацію особистості у світі, у тому числі й за допомогою мови.

Необхідність застосування нової термінології в аспекті антропоцентричного підходу при дослідженні всіх параметрів людської особистості, в тому числі і статі, стала однією з причин уведення в науковий опис терміна «гендер», що трактується як соціально зумовлений і соціально відтворений феномен і є одним із тих параметрів особистості, що відбиваються у мові – основному засобі конструювання ідентичності. Відповідно до цього гендер, може бути розглянутий як вимір, як параметр дослідження в багатьох суспільних науках, у тому числі й у лінгвістиці.

Метою пропонованої статті є об'єктивувати необхідність виникнення поняття «гендер», визначити місце і завдання гендерної лінгвістики в системі мовознавчих дисциплін.

До сучасної лінгвістичної парадигми термін «гендер» прийшов зі сфери соціальних наук набагато пізніше, ніж в інші гуманітарні науки тоді, коли гендерні дослідження отримали статус

міждисциплінарного напрямку. Спочатку роботи в цій галузі виникли на Заході, і перші системні описи чоловічих і жіночих особливостей мови і мовлення були зроблені на базі мов германської та романської мовних груп. Сьогодні цей процес відбувається настільки стрімко, що зараз із впевненістю можна говорити про появу ще однієї галузі вітчизняного мовознавства – лінгвістичної гендерології або гендерної лінгвістики.

До появи нового терміна лінгвістика не ігнорувала вживання в мові поняття «стать». Дані з галузі соціальної психології свідчать про те, що люди розпізнають один одного в першу чергу за статтю і лише пізніше виділяють інші соціобіографічні характеристики особистості, такі, як вік, расова належність, місце народження, поведінка тощо [1, с.100].

Розмежування і відмінності між поняттями «стать» і «гендер» були чітко окреслені після виходу у світ роботи Роді Унгер «Про перевизначення понять «стать» та «гендер». У своєму дослідженні автор пропонує використовувати слово «стать» тільки для визначення біологічного статевого розмежування. Використання ж терміна «гендер» передбачається для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів, які можна співвіднести з рисами, нормами, стереотипами і ролями, що вважаються характерними або бажаними для тих, кого суспільство вважає чоловіками або жінками [1, с.100].

Хоча термін «гендер» визнається більшістю дослідників, існує ряд труднощів, що зумовлені відносною новизною цього поняття і рядом його особливостей:

- термін «гендер» виник в англomовному просторі і є англійським омонімом граматичної категорії роду;
- ряд дослідників, аналізуючи статуральну диференціацію суспільства і пов'язані з нею процеси, оперують старими термінами, включаючи, однак, у свої міркування положення про соціальну і культурну значимість статі;
- у багатьох працях поняття «стать» і «гендер» використовуються паралельно;
- неточності виникають у залежності від мови, якою написано дослідження, а також при перекладі іншомовних робіт на українську мову;
- при виборі термінології має значення концептуальна позиція автора [7, с.35].

Спостереження показують, що у спеціальній літературі українською мовою частіше застосовується не сам термін «гендер», а його деривати: «гендерні дослідження», «гендерні аспекти», «гендерні відносини», «гендеристи», «гендерологія» та ін.

Підходячи до проблеми відмінностей у мовленні чоловіків та жінок із позицій теорії мовної особистості (поняття «мовна особистість» може стосуватись як окремо взятої людини, так і групи людей, що є носіями спільної картини світу) та враховуючи соціальну обумовленість цих відмінностей, ми пропонуємо під гендером розуміти динамічні, культурно-детерміновані соціальні характеристики чоловіків та жінок – носіїв відмінних картин світу, які реконструюються в основних своїх рисах на базі мовних засобів як усного, так і писемного мовлення.

Призначення терміна «гендер» полягає у розмежуванні соціокультурних та суто біологічних характеристик чоловіка та жінки як членів певної етнокультурної спільноти [5, с.7]. Цей термін покликаний підкреслити суспільно-конструйований характер статі, її конвенціональність, інституціональність і ритуалізованість [6, с.110].

Хоча гендерна концепція була підготовлена попереднім нагромадженням фактів і їх осмисленням (уперше фактор статі у зв'язку з мовою виник в античності при осмисленні категорії граматичного роду), вона оформилася в самостійний науковий напрямок – гендерологію наприкінці минулого століття. Гендерологія охоплює широке коло питань та значну кількість вузько спрямованих наукових напрямів – гендерну психологію, гендерну соціологію, гендерну філософію: особливе місце серед них належить гендерній лінгвістиці (лінгвістичній гендерології) [3, с.46], яка співвідносить мову з особистістю за ознакою соціальної статі.

Сучасна лінгвістика переживає своєрідний гендерний бум, що дає можливість констатувати, по-перше, початковий етап становлення цього напрямку в українському та російському мовознавстві уже завершився, про що свідчать велика кількість праць, присвячених гендеру. Вітчизняне та російське мовознавство репрезентоване культурологічними розвідками гендерного концептуального змісту на матеріалі лексики (О.Л. Бессонова, О.С. Бондаренко, О.В. Дудоладова, М.С. Колеснікова, О.С. Волинчик), фразеології (І.В. Зикова, Д.Ч. Малішевська), паремій (Ю.В. Абрамова, А.В. Кириліна), соціолінгвістичними дослідженнями (Є.М. Бакушева, Н.Ф. Верхованцева, О.Д.Петренко), розвідками мовленнєвої поведінки статей (Н.Д. Борисенко, О.Л.Козачишина), психолінгвістичними роботами (О.І. Горошко, С.К.Табурова, А.М. Холод). Комплексний аналіз гендерно маркованих одиниць подається у дослідженні А.П. Мартинюк.

По-друге, сучасний стан гендерних досліджень дає можливість виокремити наступні магістральні підходи напрацювань, що вважаються взаємодоповнюючими і лише у своїй сукупності мають пояснюючу силу. Перший підхід зводиться до трактування виключно соціальної природи чоловіків і жінок і спрямований на виявлення тих мовних відмінностей, які можна пояснити особливостями перерозподілу соціальної влади у суспільстві. Лексичні переваги та деякі інші особливості уживання мови в залежності від статі того, хто говорить, мають умовну назву «жіноча» і «чоловіча» мови. При тому ці мови визначаються як певна функціональна похідна від основної мови, що використовується в тих випадках, коли партнери по спілкуванню знаходяться на різних щаблях соціальної ієрархії. Другий підхід редукує «жіночу» та «чоловічу» мови до особливостей мовленнєвої поведінки статей. Для вчених, що працюють у цьому напрямку, статистичні показники чи визначення середніх параметрів мають суттєве значення та складають каркас для побудови психолінгвістичних теорій чоловічого та жіночого типів мовленнєвої поведінки. Третій підхід спрямований на когнітивний аспект розбіжностей у мовній поведінці статей. Для представників цього підходу є більш значущим не стільки визначення частотності відмінностей та оперування її показниками, як створення цілісних лінгвістичних моделей, когнітивних підвалин мовних категорій [4, 97].

По-третє, зроблено важливе спостереження онтологічного характеру: парадоксальність гендера як феномена в мові полягає в тому, що практично у всіх лінгвістичних дисциплінах є місце для його вивчення: у соціолінгвістиці, що надає великий матеріал про функціонування мови в групах людей за різними ознаками (вік, стать, професія); у психолінгвістиці, яка досліджує специфіку чоловічих і жіночих асоціацій; у лінгвокультурології, що вивчає культурну специфіку гендера, загальне і особисте у його конструюванні в залежності від мови і культури даного суспільства тощо. Названі напрямки не взаємовиключають один одного, а співіснують і доповнюють один одного.

Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку. Гендерні відношення у мові фіксуються у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на поведінку, в тому числі й на мовленнєву, особистості і на процеси її мовної соціалізації. Лінгвістика ж допомагає виявити відображення гендерних стереотипів, зафіксованих у свідомості носіїв мови.

Сьогодні можна говорити про розвиток наступних напрямів у гендерній лінгвістиці:

- вивчення лексичної та граматичної системи мови з метою встановлення відмінностей у мовній поведінці статей;
- проведення зіставних досліджень на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов для виявлення гендерних асоціацій у різних мовах;
- аналіз письмової та усної форм мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок з позиції мети висловлювання, стратегій і тактик.

Чоловіки і жінки по-особливому лінгвалізують світ та одні одних у своїй мові. Саме тому і спостерігаються певні відмінності в їх мові. На сьогодні існують усі підстави стверджувати: є почуття, що їх переживають тільки жінки або тільки чоловіки, а отже, є відповідно цим настановам вибір мовних засобів, природний для одних і неактуальний, необов'язковий для інших.

Проведене дослідження не є вичерпним. Його мета – показати глибинні зв'язки між мовою і статтю, що є предметом дослідження гендерної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генералова А.В. Гендерный аспект в социальных науках и психологии // Общество. Гендер. Культура: Материалы международной научной практической конференции (Омск, 20-21 сентября, 2001 г.). – Часть 2. – Омск: Омский университет. 2001. – 169 с.
2. Голубовська І.О. Антропологізм у мовознавстві та викладанні іноземних мов // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження та перспективи / Редкол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін. – К.: Логос. 2006. – С. 33-39.
3. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української та російської мов) // Вісник СумДУ. – 2004. – № 1 (60). – С. 46-52.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН. 1999. – 189 с.
5. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. – Харків: Константа. 2004. – 292 с.
6. Мельник Ю.П. Об'єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 45. – Філологічні науки. – С. 110-114.

7. Трофимова Е.И. О концептуальных понятиях и терминах в гендерных исследованиях и феминистской теории // Женщина в российском обществе. – 2000. – № 4. – С. 32-39.

SUMMARY

The article deals with the notion of «gender» and feature of functioning of adjacent terminological units. The author investigates an base scientific works on the given problem. The directions of research gender linguistics and most perspective directions of study of man's and female speech are designated.

Юлія Жарікова

БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ *ЧОЛОВІК / ЖІНКА* У РУМЕЙСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

У статті розглянуто гендерний аспект фразеологічних одиниць, представлений опозицією чоловік/жінка, а також їхні семантичні характеристики та місце у мовній картині світу румейв і балканських греків.

Останнім часом простежується тенденція до появи нових досліджень, які враховують найновіші здобутки таких наук, як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітологія та ін. Об'єднуючою ланкою для них є об'єкт дослідження, а саме людина. У межах антропоцентричної парадигми, яка є визначальною в останні десятиріччя, оформлюється нова галузь мовознавства – гендерна лінгвістика, яка розглядає різноманітні лінгвістичні аспекти, пов'язані з осмисленням положення жінок та чоловіків в соціумі та гендерні стереотипи, які відображаються в семантиці мовних одиниць.

Започаткували дослідження гендерного аспекту у лінгвістиці зарубіжні вчені (Дж. Корбет, С. МакКоннел-Джінет, А. Лівія, Л. Чемберлен, Ш. Саймон, Р. Лакофф, П. Еккерт та ін.), але останнім часом з'являються праці вітчизняних дослідників, які присвячені проблемі гендеру (О.О. Картушина, О.А. Васькова, І.В. Зикова, А.М. Емірова, Л.А. Місієва, О.Б. Смирнова, С.О. Швачко та ін.).

Термін «гендер» почали застосовувати для позначення нових стратегій світового регулювання соціо-статевих відносин у суспільстві. У найширшому розумінні гендер можна визначити так: *гендер* – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [3, с.11].

У лінгвістиці поняття «гендер» співвідноситься з конструйованими у мові та закріпленими у свідомості її носіїв образами, якостями та характеристиками поведінки, а також з сукупністю атрибутів, що приписуються чоловікам та жінкам у певному соціокультурному суспільстві [1, с.7].

Інтерес до вивчення гендерних аспектів мови зумовлений, по-перше, посиленням феміністського руху, а по-друге, загальною тенденцією лінгвістичних наук до вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація.